

Κεφάλαιο 1

Η αγορά εργασίας στελεχών στην Ελλάδα με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ

Με βάση τους ορισμούς της ΕΣΥΕ, μπορούμε να θεωρήσουμε ως στελέχη τις παρακάτω κατηγορίες απασχολούμενων:

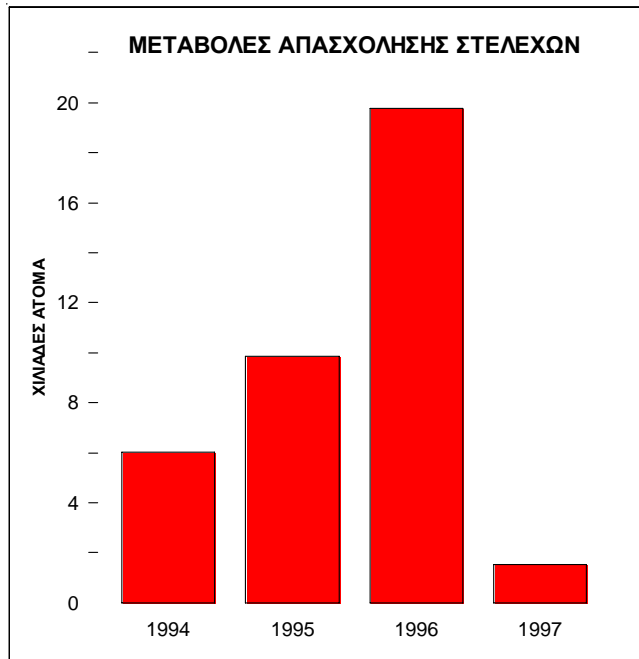
1. Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της δημόσιας διοίκησης και των οργανισμών ειδικών συμφερόντων.
2. Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών (με απασχόληση 10 πρόσωπα και άνω).
3. Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών δημόσιων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων (με απασχόληση μέχρι 9 πρόσωπα).

Η ανάλυση που ακολουθεί στηρίζεται στα στοιχεία της ΕΣΥΕ και στην παραδοχή ότι τα στελέχη προσδιορίζονται στις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ από τις παραπάνω κατηγορίες απασχολούμενων και μόνον από αυτές.

1. Διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης των στελεχών

Από διαχρονική άποψη, η απασχόληση των στελεχών στην Ελλάδα κατά την τελευταία πενταετία (1993-1997) ήταν ανοδική. Κατά το 1994, ο αριθμός των απασχολούμενων στελεχών ανήλθε σε 378 χιλιάδες άτομα, η δε αύξησή τους σε 1,6%, ενώ το 1995 σε 2,6%. Το 1996, παρουσιάσθηκε ποσοστό αύξησης κατά πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των προηγούμενων ετών, της τάξης του 5%. Τέλος, κατά το 1997 δεν σημειώθηκε σημαντική μεταβολή, αφού το μέγεθος της αυξήσεως ήταν της τάξης του 0,5%, δηλαδή μικρότερο και από τις τρεις προηγούμενες χρονιές. Έτσι, ο αριθμός των απασχολούμενων στελεχών ανήλθε το 1997 περίπου σε 410 χιλιάδες άτομα. Οι εν λόγω μεταβολές στην απασχόληση των στελεχών, σε χιλιάδες άτομα, φαίνονται στο παρακάτω διάγραμμα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέλιξη της επαγγελματικής κατηγορίας των στελεχών σε σχέση με τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες. Κατά το 1993 το ποσοστό συμμετοχής της κατηγορίας των στελεχών στο σύνολο των επαγγελματιών ανέρχεται σε 10%, όπως εξάλλου και κατά το έτος 1994. Το 1995 η εν λόγω συμμετοχή αυξήθηκε ελάχιστα, μόλις κατά 0,1%, δηλαδή σε 10,1%. Η μεγαλύτερη μεταβολή παρατηρήθηκε κατά το επόμενο έτος, δηλαδή το 1996, όταν η συμμετοχή της κατηγορίας των στελεχών στο σύνολο των επαγγελματιών ανήλθε σε 10,5%. Κατά την τελευταία χρονιά της πενταετίας που εξετάζουμε (1997) η αύξηση ήταν πολύ μικρή ήτοι 0,1%, επομένως το ποσοστό συμμετοχής του κλάδου ανήλθε σε 10,6%.

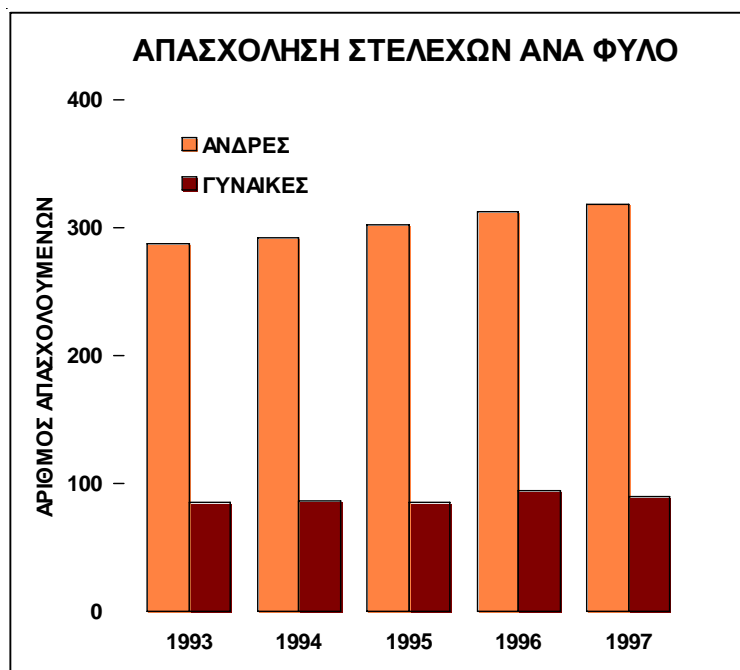

Προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση των στοιχείων, ότι η επαγγελματική κατηγορία των στελεχών αποτελεί ένα αρκετά μεγάλο τμήμα του συνόλου των ατομικών επαγγελματιών στην Ελλάδα, αφού καλύπτει ποσοστό που υπερβαίνει το 10% του παραπάνω συνόλου. Μάλιστα, το ποσοστό αυτό παρουσιάζει μια κάπποια, βραδεία, αύξηση.

2. Κατανομή της απασχόλησης των στελεχών κατά φύλο, ηλικία και επίπεδο εκπαίδευσης

2.1. Κατανομή στελεχών κατά φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης

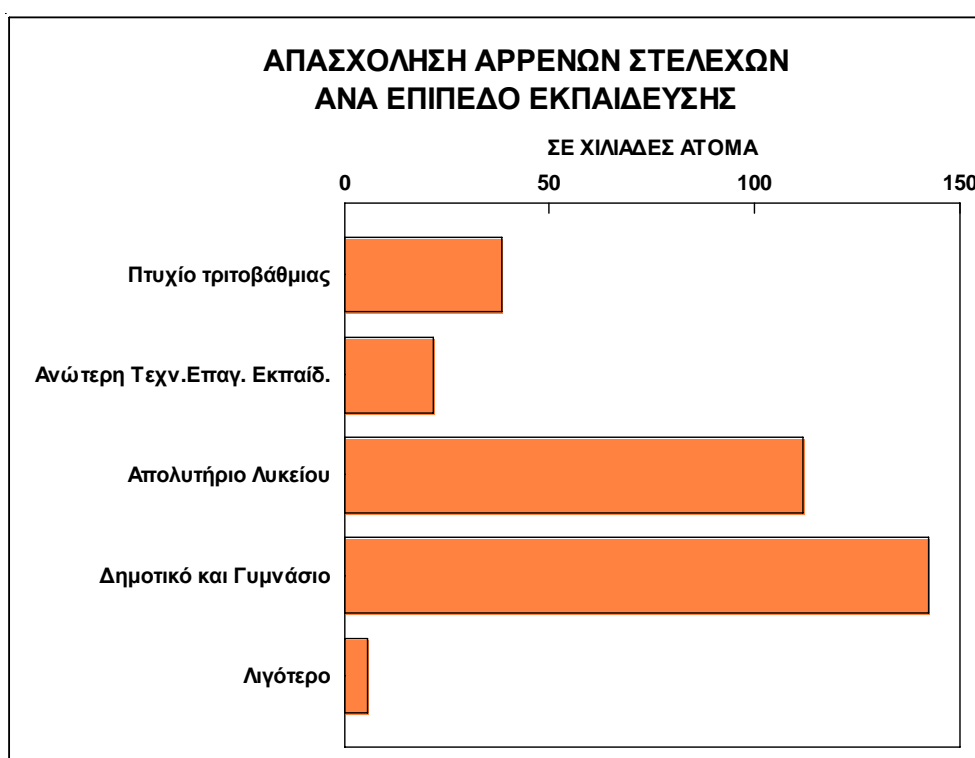
Στο εσωτερικό της επαγγελματικής κατηγορίας των στελεχών μπορούμε να παρατηρήσουμε σημαντικές διαφοροποιήσεις σε ότι αφορά την συμμετοχή των ανδρών και των γυναικών στο σύνολο των απασχολούμενων. Το 1993 οι γυναίκες που απασχολούνταν ως στελέχη αποτελούσαν περίπου το 23% του συνόλου των στελεχών ενώ οι άνδρες το 77%. Το 1994 σημειώθηκε ασήμαντη μείωση της συμμετοχής των γυναικών κατά 0,1% και αντίστοιχη αύξηση της συμμετοχής των ανδρών. Το 1995 η μείωση του ποσοστού των γυναικών ήταν κατά τι μεγαλύτερη ήτοι 0,7%, δηλαδή μόνο ένα ποσοστό 22% των γυναικών συμμετείχε πλέον στα επαγγέλματα των στελεχών. Αντίθετα κατά το 1996 παρατηρείται μια αύξηση της συμμετοχής των γυναικών κατά 1,2% , ενώ το 1997 η αύξηση αυτή αναιρείται πλήρως.

Το παραπάνω διάγραμμα δείχνει κατ' απόλυτους αριθμούς το μέγεθος της συμμετοχής ανδρών και γυναικών επί του συνόλου των απασχολούμενων στελεχών. Είναι φανερό ότι μεταξύ των ετών 1993 και 1997 οι άνδρες διατηρούν δεσπόζουσα θέση, ενώ οι μεταβολές στην συμμετοχή των γυναικών είναι πολύ μικρές έως αμελητέες.

Εν κατακλείδι, τρία από τα τέσσερα στελέχη είναι άνδρες, και όπως προκύπτει από τα στατιστικά στοιχεία για το σύνολο των επαγγελματιών που συγκροτούν την γενική κατηγορία των "στελεχών" για τα έτη 1993-1997, η αναλογία αυτή δεν παρουσιάζει μεταβολές.

Η άνιση συμμετοχή των δύο φύλων στην επαγγελματική κατηγορία των στελεχών ενδέχεται να οφείλεται στο διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο των δύο φύλων. Για να διαπιστώσουμε εάν κάτι τέτοιο όντως συμβαίνει, αναφέρουμε διεξοδικότερα ποια είναι η κατανομή των στελεχών σύμφωνα με το επίπεδο εκπαίδευσής τους και ανάλογα με το φύλο τους. Το παρακάτω διάγραμμα απεικονίζει το επίπεδο εκπαίδευσής των αρρένων στελεχών κατά το 1997.

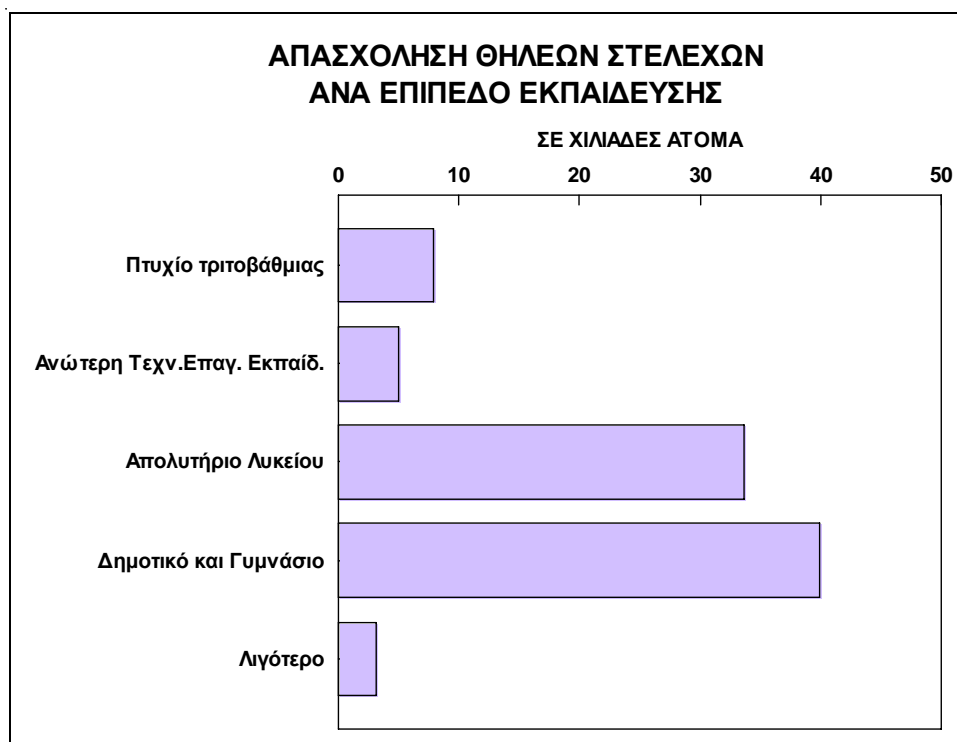

Η κατανομή των αρρένων στελεχών ανά εκπαιδευτικό επίπεδο μεταξύ 1993 και 1997 δεν έχει μεταβληθεί θεαματικά, και για τον λόγο αυτό στο παραπάνω διάγραμμα περιλαμβάνεται μόνον το 1997 ως έτος αντιπροσωπευτικό του συνόλου της περιόδου. Την μεγαλύτερη συμμετοχή στους άνδρες που απασχολούνται ως στελέχη, παρουσιάζουν όσοι κατέχουν απολυτήριο δημοτικού. Το ποσοστό συμμετοχής τους στο σύνολο των στελεχών ανερχόταν κατά το 1993 σε 40% περίπου ενώ το 1994 σε

36,5%. Κατά το 1995 οι έχοντες απολυτήριο δημοτικού συμμετείχαν με ποσοστό 35,9%, και το 1996 με 34%. Παρατηρείται, βέβαια, μια σταδιακή μείωση του εν λόγω ποσοστού με παράλληλη άνοδο των στελεχών που κατέχουν απολυτήριο λυκείου, παρόλα αυτά όμως η κατώτατη βαθμίδα εκπαίδευσης κατείχε την πρώτη θέση μέχρι το 1997, όταν κυριάρχησε για πρώτη φορά το ποσοστό των ανδρών που είχαν απολυτήριο λυκείου, με ποσοστό 35%, έναντι 33% όσων είχαν απλώς απολυτήριο δημοτικού.

Τουναντίον, τα μικρότερα ποσοστά συμμετοχής εμφανίζουν αυτοί που κατέχουν διδακτορικό ή κάποιο μεταπτυχιακό τίτλο και αυτοί που δεν έχουν φοιτήσει καθόλου στο σχολείο (το ποσοστό όσων έχουν φοιτήσει κάποια έτη στο πανεπιστήμιο είναι ασήμαντο, επειδή είναι πολύ μικρός ο αριθμός όσων εισέρχονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και δεν ολοκληρώνουν τις σπουδές τους).

Παρόμοια εξέλιξη, παρατηρούμε και στις γυναίκες: όσες κατείχαν απολυτήριο δημοτικού κατά το 1993 και το 1994 συμμετείχαν στον κλάδο των στελεχών με ποσοστό περίπου 40%. Κατά τα επόμενα έτη, το εν λόγω ποσοστό συμμετοχής μειώνεται σταδιακά: το 1995 γίνεται 39,2% και το 1996 μειώνεται περαιτέρω στο 34,6%. Κατά το έτος αυτό, το ποσοστό των στελεχών που κατέχουν απολυτήριο λυκείου υπερβαίνει για πρώτη φορά το αντίστοιχο ποσοστό της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (35,6% έναντι 34,6%), και η διαφορά διευρύνεται περαιτέρω κατά το 1997.

Όπως γίνεται φανερό από την κατανομή των στελεχών ανά φύλο και εκπαιδευτικό επίπεδο, οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι μικρές. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ανισότητα που παρατηρείται στην συμμετοχή των δύο φύλων στην επαγγελματική κατηγορία των στελεχών δεν μπορεί να αποδοθεί σε διαφορές στο εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών έναντι των ανδρών.

3. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των στελεχών σε σύγκριση με το αντίστοιχο επίπεδο του πληθυσμού

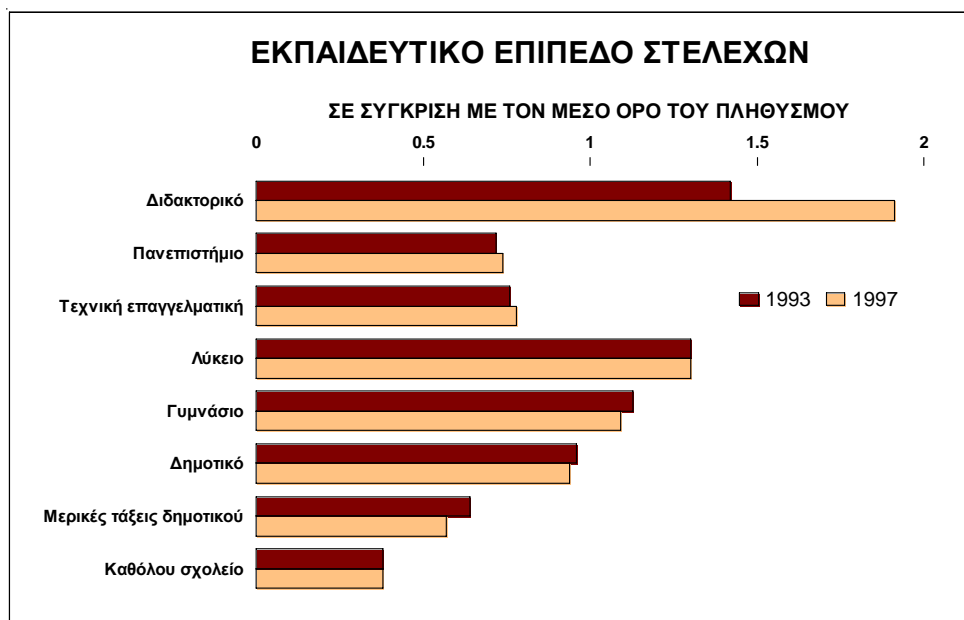
Ο βαθμός συμμετοχής κάθε εκπαιδευτικής βαθμίδας στα επαγγέλματα των στελεχών, όπως περιγράφηκε παραπάνω για αμφότερα τα φύλα, ενδέχεται να ανάγεται στην κατανομή του εργατικού δυναμικού στα διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης και να μην ανάγεται στις απαιτήσεις της επαγγελματικής κατηγορίας των στελεχών. Έτσι, για παράδειγμα, η παρατηρούμενη μείωση του ποσοστού συμμετοχής των αποφοίτων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στο σύνολο των στελεχών, ενδέχεται να αντανakλά απλώς την γενική άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου στην Ελλάδα και όχι κάποιες υψηλότερες γνωστικές απαιτήσεις του επαγγέλματος του στελέχους. Για τον λόγο αυτό χρησιμοποιούμε έναν δείκτη που συγκρίνει τα ποσοστά συμμετοχής των εκπαιδευτικών βαθμίδων στο επάγγελμα των στελεχών με τα αντίστοιχα ποσοστά συμμετοχής στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας. (Δείκτης i : Ποσοστό συμμετοχής των εκπαιδευτικών βαθμίδων στο επάγγελμά των στελεχών προς το αντίστοιχο ποσοστό στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας). Όταν ο δείκτης i είναι μεγαλύτερος της μονάδας, τότε το επάγγελμα των στελεχών, στην συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα που μελετάμε κάθε φορά, προσελκύει μεγαλύτερο μέρος εργατικού δυναμικού από την συγκεκριμένη βαθμίδα από ότι ο μέσος όρος, δηλαδή το σύνολο των επαγγελμάτων. Όταν ο δείκτης είναι ίσος με την μονάδα σημαίνει ότι τα επαγγέλματα των στελεχών προσελκύουν εξίσου με το σύνολο των επαγγελμάτων, εργατικό δυναμικό της εξεταζόμενης εκπαιδευτικής βαθμίδας.

Παριστάνουμε με i το προαναφερόμενο δείκτη, ο οποίος ισούται με τον λόγο f_e / f_s όπου f_e είναι παριστάνει το ποσοστό συμμετοχής των εκπαιδευτικών βαθμίδων στο επάγγελμα των στελεχών, και το f_s το ποσοστό συμμετοχής στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας. Έτσι, στη εκπαιδευτική βαθμίδα του διδακτορικού ο δείκτης κατά το 1993 ισούται με 1,4. Αυτό σημαίνει ότι η επαγγελματική κατηγορία των στελεχών προσελκύει από το σύνολο του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας, μεγαλύτερο μέρος εργατικού δυναμικού που κατέχει διδακτορικό, απ' ότι ο μέσος όρος (δηλαδή το σύνολο των επαγγελμάτων). Το έτος 1997 ο δείκτης ανέρχεται στο 2. Σε αυτήν την περίπτωση ισχύει το ίδιο συμπέρασμα όπως και προηγουμένως (η μεγάλη άνοδος του δείκτη ενδέχεται να αποτελεί τυχαίο γεγονός επειδή η κατηγορία των κατόχων

διδασκαλικού είναι πολύ μικρή, οπότε τα στατιστικά σφάλματα είναι πιθανόν να είναι μεγάλα).

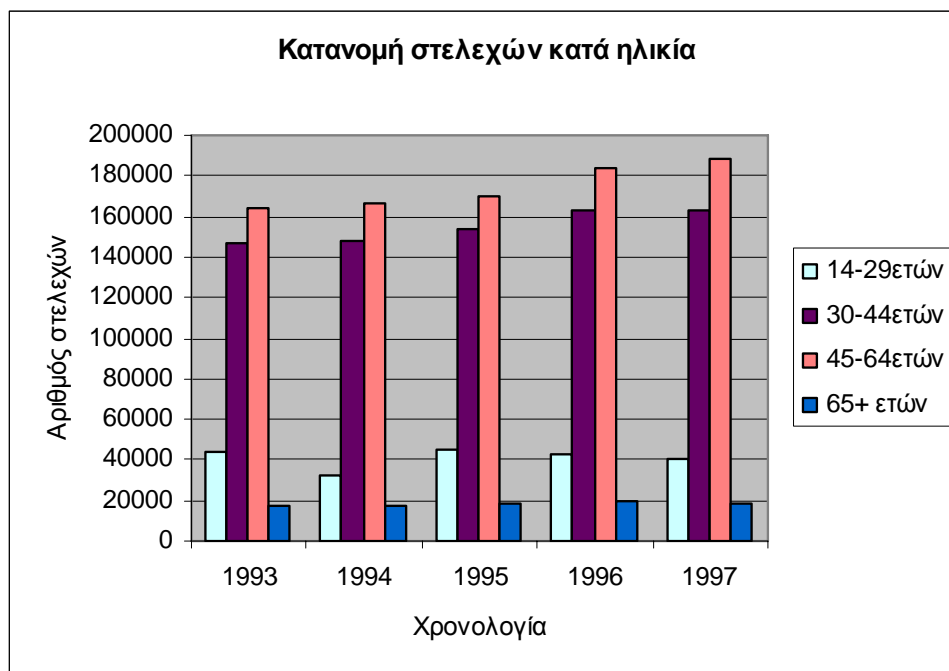
Συνεχίζοντας την εξέταση του δείκτη κατά εκπαιδευτική βαθμίδα, παρατηρούμε ότι για όσους κατέχουν πτυχίο ανώτατης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ο δείκτης το 1993 και το 1997 ανήλθε σε 0,7. Στους κατέχοντες πτυχίο ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης το 1993 ο δείκτης ήταν 0,75 και το 1997 ήταν 0,79. Σ' αυτούς που έχουν απολυτήριο λυκείου, ο δείκτης δεν μεταβλήθηκε κατά τη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου και το μέγεθός του πλησιάζει το 1,3, ενώ για εκείνους που έχουν απολυτήριο γυμνασίου ο δείκτης φθάνει στο 1,1. Για όσους κατέχουν απολυτήριο δημοτικού, ο δείκτης πλησιάζει την μονάδα (0,96). Για όσους έχουν ολοκληρώσει λίγες τάξεις του δημοτικού το μέγεθος του δείκτη είναι 0,6 και για αυτούς που δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο ο δείκτης ανέρχεται σε 0,4.

Η παρατήρηση που θα μπορούσαμε να κάνουμε για τον δείκτη που αναλύουμε στα διάφορα επίπεδα εκπαίδευσης, είναι ότι το επάγγελμα των στελεχών προσελκύει αυτούς που κατέχουν διδακτορικό και αυτούς που έχουν απολυτήριο λυκείου (δευτερευόντως γυμνασίου). Αντιθέτως, το ποσοστό συμμετοχής των πτυχιούχων πανεπιστημίου στο επάγγελμα των στελεχών είναι μόλις το 60% του αντίστοιχου ποσοστού στο σύνολο των επαγγελματιών. Αυτή η ασυνέχεια στην κατανομή των στελεχών με βάση το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, αποτελεί ένδειξη ενός δυϊσμού στην αγορά εργασίας στελεχών.

4. Κατανομή στελεχών κατά φύλο και ηλικία

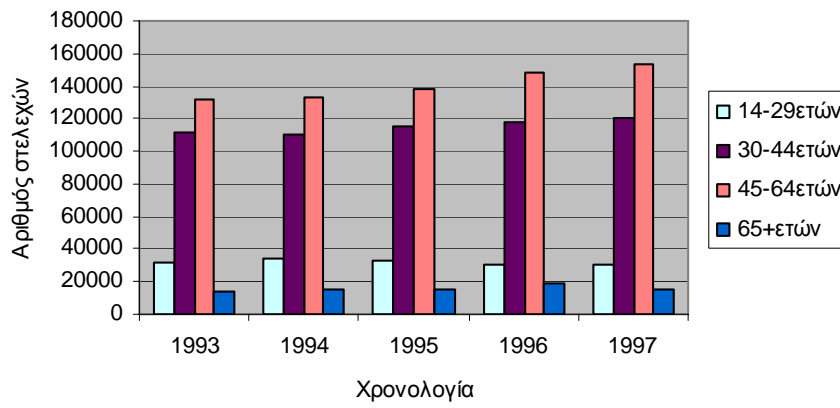
Η ανάλυσή μας θα ήταν ελλιπής, βέβαια, αν δεν εξετάζαμε και την κατανομή των στελεχών σύμφωνα με την ηλικία, καθώς και σύμφωνα με τον συνδυασμό ηλικίας και φύλου. Όπως παρατηρούμε από το παρακάτω διάγραμμα, μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής, κατά τα πέντε υπό εξέταση έτη, παρουσιάζουν όσοι βρίσκονται μεταξύ των ηλικιών 45 και 64 ετών. Το 1993 και το 1994, το 44% των συμμετεχόντων είχε ηλικία μεταξύ 45 και 64 ετών. Το εν λόγω ποσοστό συμμετοχής αυξάνεται κατά τι το 1996 (45%) και το 1997 (45,9%). Παρατηρείται, λοιπόν, ότι τις θέσεις των στελεχών τις κατέχουν κυρίως άτομα μέσης ηλικίας μεταξύ κυρίως 30-64 ετών, ενώ εκείνοι που είναι μεταξύ 14-29 ετών κατέχουν ένα μικρότερο ποσοστό, το οποίο κατά μέσο όρο ανέρχεται περίπου σε 11%.

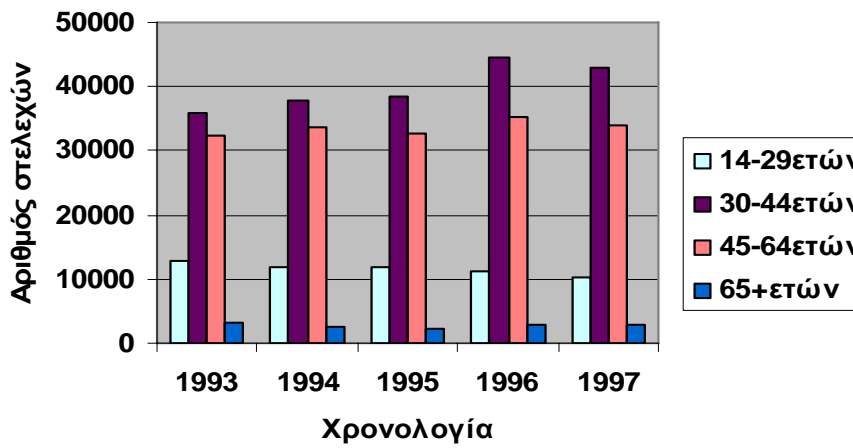
Εν συνεχεία, εξετάζουμε την κατανομή των στελεχών κατά φύλο και ηλικία ώστε να εντοπίσουμε τις επικρατέστερες ομάδες. Στους άνδρες, οι ηλικίες 45-64 ετών παρουσιάζουν την μεγαλύτερη συμμετοχή. Το ποσοστό της συμμετοχής τους ανήλθε το 1993 και το 1994 σε 46% περίπου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών της ίδιας ηλικίας ανήλθε περίπου σε 38%. Μεταξύ των γυναικών, το 1993 και το 1994 το μεγαλύτερο ποσοστό παρουσίασαν εκείνες που είχαν ηλικία μεταξύ 30 έως 44 ετών. Οι διακυμάνσεις που παρατηρούνται κατά τα επόμενα τρία έτη 1995-1997, δείχνουν ότι κατά μέσο όρο το ποσοστό των ανδρών ηλικίας 45-64 ετών κυμαίνεται γύρω από το επίπεδο του 47%, ενώ το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών μεταξύ των 30-44 ετών βρίσκεται επίσης στην περιοχή του 46%-47%. Ενώ, δηλαδή, στους άνδρες η επικρατέστερη ηλικία είναι 45-64 ετών, στην περίπτωση των γυναικών είναι η ηλικία 30-44 ετών.

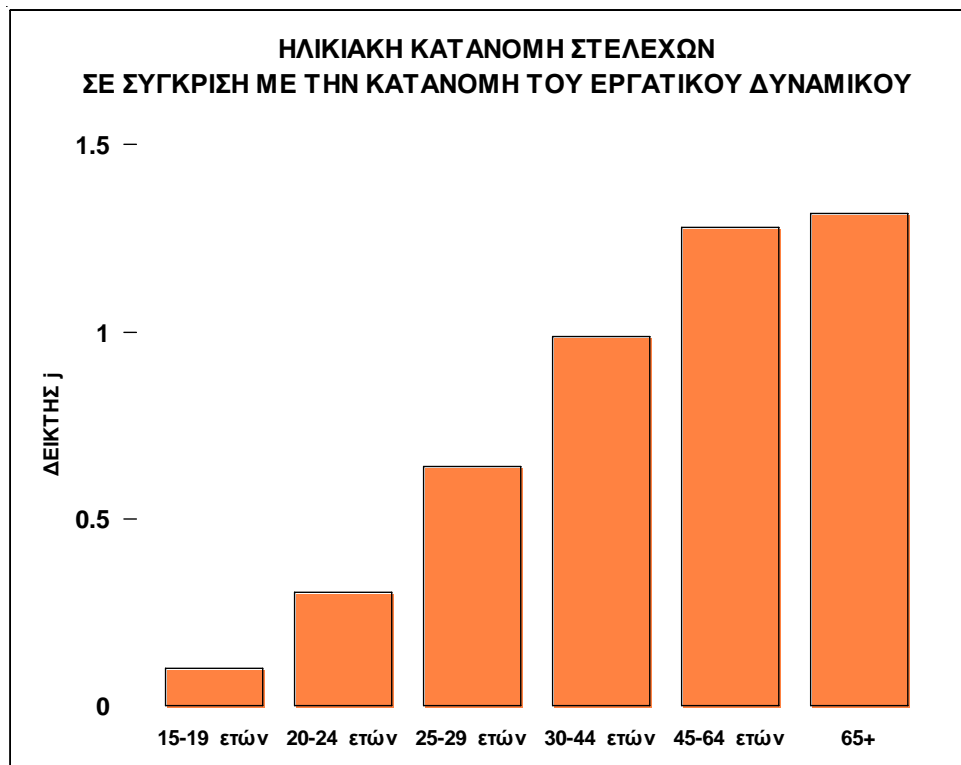
Κατανομή ανδρών στελεχών κατά ηλικία

Κατανομή γυναικών στελεχών κατά ηλικία

Επειδή, και πάλι, είναι δύσκολο να διακρίνουμε αν η αυξημένη συμμετοχή ορισμένων ηλικιακών κατηγοριών οφείλεται σε αλλαγές στις απαιτήσεις του επαγγέλματος του στελέχους ή απλώς αντανακλά μεταβολές στην ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού, χρησιμοποιούμε έναν δείκτη που συγκρίνει τα ποσοστά συμμετοχής των διαφόρων ηλικιών στην κατηγορία των στελεχών με τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό. Τον δείκτη αυτόν θα τον συμβολίζουμε με j και θα αποτελεί τον λόγο του ποσοστού συμμετοχής των διάφορων ηλικιών των στελεχών προς τα αντίστοιχα ποσοστά συμμετοχής στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας. Το πρώτο ποσοστό το συμβολίζουμε με f_a και το δεύτερο με f_{sa} . Έτσι έχουμε $j = f_a / f_{sa}$.

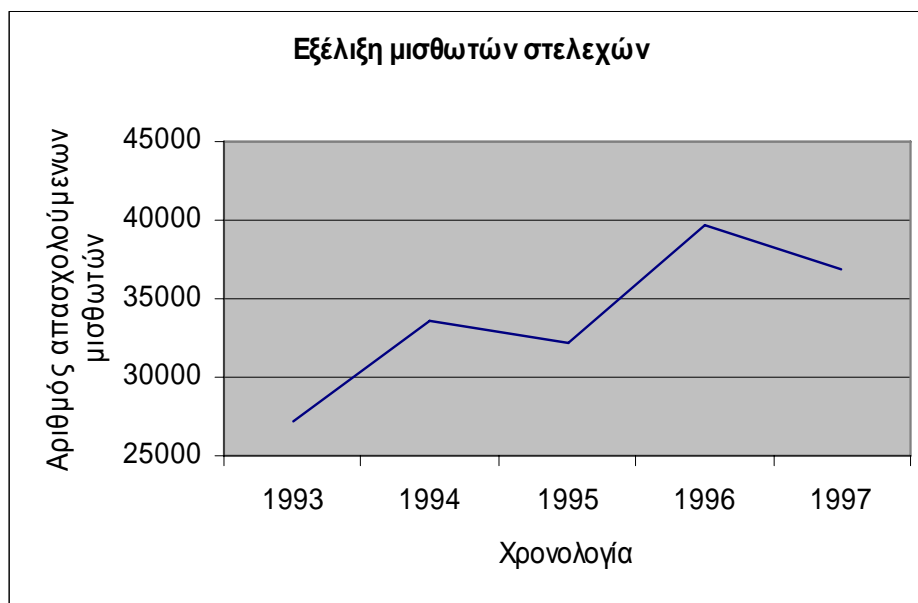

Από το παραπάνω διάγραμμα μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι στις ηλικίες 45-65 ετών καθώς και άνω των 65 ετών, ο δείκτης ηλικιακής συμμετοχής των στελεχών υπερβαίνει την μονάδα. Επίσης ότι ο εν λόγω δείκτης αυξάνεται με την ηλικία. Πιθανή ερμηνεία αυτών των φαινομένων είναι ότι η πείρα, που συνήθως συνοδεύει την ηλικία, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την άσκηση επαγγελματιών στελεχών. Με άλλα λόγια, οι απαιτήσεις της υπό εξέταση επαγγελματικής κατηγορίας είναι τέτοιες ώστε να αναλαμβάνουν καθήκοντα στελεχών, κατά προτίμηση, άτομα άνω των 45 ετών. Οι διακυμάνσεις του δείκτη στην διάρκεια της πενταετίας 1993-1997 είναι πολύ μικρές.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις σχετικά με την ανάληψη καθηκόντων στελέχους από τις μεγαλύτερες ηλικίες ισχύουν τόσο για τους άνδρες, όσο και για τις γυναίκες (διότι οι σχετικοί δείκτες j ανά φύλο αυξάνονται με την ηλικία).

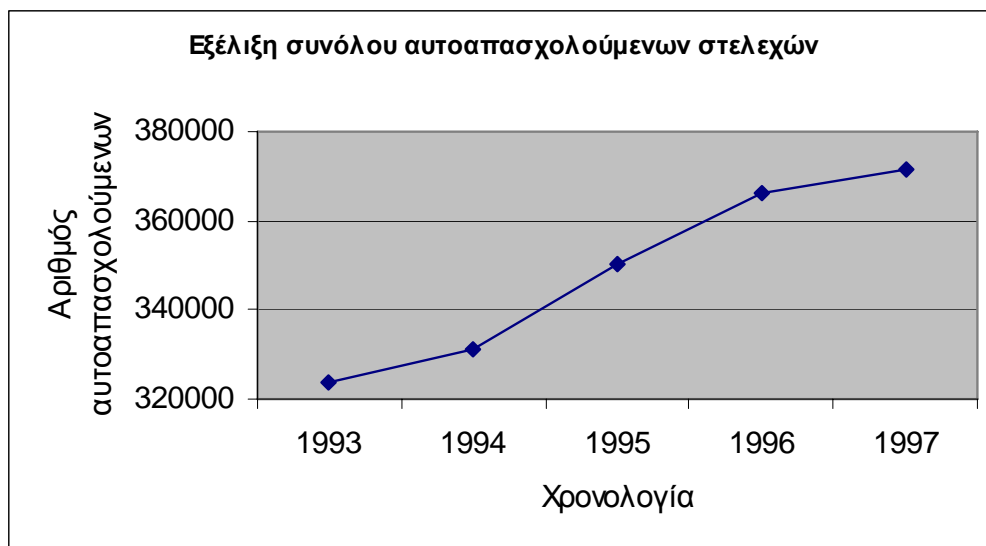
5. Μισθωτοί και αυτοαπασχολούμενοι

Στην κατηγορία των στελεχών πρέπει να γίνει ο διαχωρισμός μεταξύ μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων. Κατά την πενταετία 1993-1997 στον αριθμό των μισθωτών στελεχών δεν παρατηρούνται γραμμικές μεταβολές, δηλαδή σημειώνονται αυξομειώσεις. Το 1993 το σύνολο των μισθωτών ήταν 27.161 άτομα, ενώ το 1994 ο αντίστοιχος αριθμός ανήλθε σε 33.530. Το 1995, όμως, τα μισθωτά στελέχη μειώνονται κατά 3,9%, δηλαδή φθάνουν τους 32.213. Το 1996 σημειώνεται εκ νέου μια αύξηση κατά 23,2% και έτσι ο αριθμός των μισθωτών στελεχών ανέρχεται σε 39.688 άτομα, ενώ το 1997 μειώνεται πάλι στα 36.836 άτομα. Οι ετήσιες μεταβολές που παρουσιάζονται παραπάνω είναι μεγάλες πιθανότατα επειδή ο απόλυτος αριθμός των μισθωτών στελεχών είναι μικρός. Όταν μια ομάδα είναι μικρού μεγέθους, ενδεχόμενες στατιστικές αποκλίσεις οφειλόμενες στην δειγματοληψία μπορούν να εμφανίζουν υψηλές ποσοστιαίες μεταβολές μεταξύ των ετησίων δεδομένων. Μπορούμε, παρόλα αυτά, να διακρίνουμε μια ανοδική τάση του αριθμού των μισθωτών στελεχών. Το διάγραμμα που ακολουθεί δείχνει ακριβέστερα τις διακυμάνσεις των μισθωτών στελεχών.

Η εξέλιξη του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων διαφέρει από αυτήν των μισθωτών στελεχών, κατά το ότι παρουσιάζει συνεχή αύξηση. Το 1993, ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων στελεχών ανήλθε σε 323.471 άτομα, το 1994 σε 331.027 άτομα, το 1995 σε 350.130 και το 1996 σε 366.300 άτομα. Οι αυξήσεις για τα έτη 1995 και 1996 είναι αντίστοιχα 5,7% και 4,6%. Τέλος, το 1997 οι

αυτοαπασχολούμενοι ανήλθαν σε 371.372 άτομα και η αύξηση είναι μόλις 1,4%. Ενώ, δηλαδή, παρατηρείται αύξηση του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων στελεχών, η αύξηση αυτή ήταν επιβραδυνόμενη --τουλάχιστον μέχρι το 1997. Η εξέλιξη του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων στελεχών φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα:

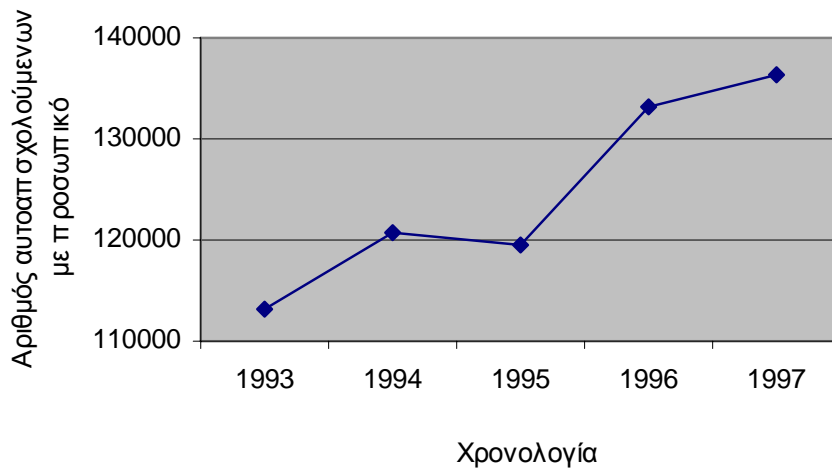

Μια άλλη ενδιαφέρουσα διάκριση στο εσωτερικό της κατηγορίας των αυτοαπασχολούμενων στελεχών είναι μεταξύ των αυτοαπασχολούμενων που έχουν προσωπικό και των αυτοαπασχολούμενων που δεν έχουν προσωπικό. Ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό το 1993 ανερχόταν σε 113.202, το 1994 σε 120.788, το 1995 σε 119.487, το 1996 σε 133.125, και το 1997 σε 136.297. Απ' την άλλη πλευρά, οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό ήταν 225.233 το 1993, ενώ το 1994 ανήλθαν σε 210.239.

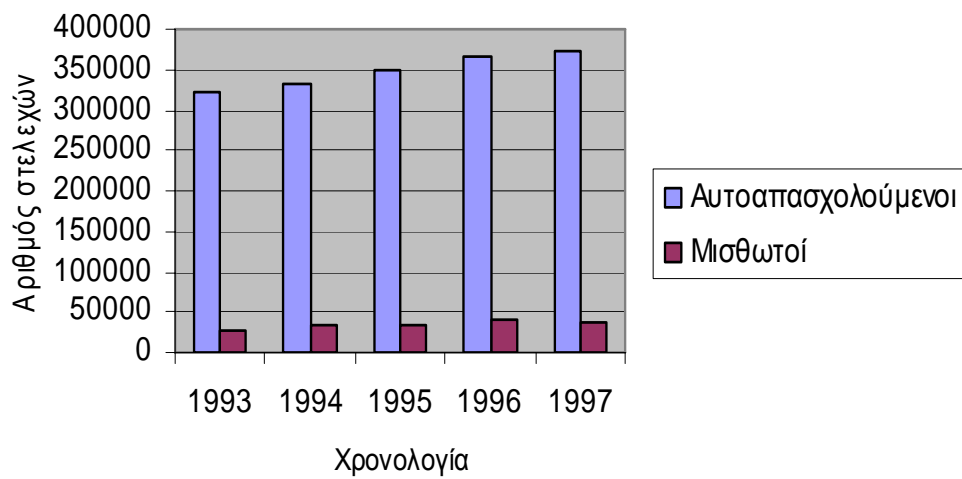
Στην συνέχεια, το 1995, ο αριθμός τους αυξήθηκε (σε αντίθεση με τους αυτοαπασχολούμενους με προσωπικό) σε 230.643 άτομα, σε 233.175 το 1996 και τελικά σε 235.075 άτομα το 1997. Η πρώτη παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε σ' αυτό το σημείο είναι ότι οι αυτοαπασχολούμενοι που έχουν προσωπικό είναι λιγότεροι απ' αυτούς που δεν έχουν.

Η εξέλιξη του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων με ή χωρίς προσωπικό φαίνεται στα παρακάτω διαγράμματα:

Εξέλιξη αυτοαπασχολούμενων στελεχών με προσωπικό

Αναλογία αυτοαπασχολούμενων-μισθωτών

Μια δεύτερη παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε αφορά στην αναλογία μεταξύ αυτοαπασχολούμενων και μισθωτών στελεχών.

Όπως παρατηρούμε στο παρακάτω διάγραμμα, οι αυτοαπασχολούμενοι κατέχουν ένα μερίδιο στην επαγγελματική κατηγορία των στελεχών που υπερβαίνει κατά πολύ το αντίστοιχο μερίδιο των μισθωτών. Συγκεκριμένα, οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν την συντριπτική πλειοψηφία των στελεχών με ποσοστό συμμετοχής περίπου 90% καθ' όλη την διάρκεια της πενταετίας 1993-1997.

6. Κατανομή των στελεχών κατά περιοχή

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η κατανομή των στελεχών κατά περιοχή με βάση τα στατιστικά στοιχεία του έτους 1997. Οι περιοχές που εξετάζουμε είναι οι αστικές, ημιαστικές και οι αγροτικές σε σχέση με το σύνολο της χώρας.

Σύμφωνα, με την παραπάνω ποσοστιαία κατανομή, σημειώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των στελεχών --το 69% του συνόλου-- βρίσκεται σε αστικές περιοχές. Πιο αναλυτικά φαίνεται παρακάτω πώς κατανέμονται τα στελέχη στην περιφέρεια της πρωτεύουσας, την περιφέρεια της Θεσσαλονίκης και των υπολοίπων αστικών περιοχών. Η εν λόγω κατανομή έχει ως εξής:

Ο δακτύλιος που φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, δείχνει ότι το ποσοστό των απασχολούμενων στελεχών στην πρωτεύουσα είναι περίπου 50%. Εντούτοις, επειδή οι διάφορες περιοχές έχουν διαφορετική πυκνότητα, ενδέχεται η μεγαλύτερη συμμετοχή της περιφέρειας πρωτεύουσας στην κατανομή των στελεχών να οφείλεται στο γεγονός ότι η Αθήνα συγκεντρώνει μεγαλύτερο πληθυσμό και μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για την σύγκριση αστικών - ημιαστικών - αγροτικών περιοχών. Για τον λόγο αυτό, χρησιμοποιούμε έναν δείκτη που συγκρίνει την κατανομή του στελεχικού δυναμικού της χώρας με την αντίστοιχη κατανομή του εργατικού δυναμικού.

Τον δείκτη που χρησιμοποιούμε τον ονομάζουμε (u) και αποτελεί το λόγο του ποσοστού συμμετοχής των στελεχών στις διάφορες περιοχές της χώρας ως προς το ποσοστό του εργατικού δυναμικού των περιοχών αυτών.

Το πρώτο ποσοστό θα το συμβολίζουμε με f_c και το δεύτερο με f_{rc} . Άρα ο δείκτης γράφεται ως εξής: $u = f_c / f_{rc}$. Αν, λοιπόν το $u > 1$ τότε σημαίνει ότι $f_c > f_{rc}$, το οποίο σημαίνει ότι τα επαγγέλματα των στελεχών θα απασχολούν μεγαλύτερο μέρος εργατικού δυναμικού σε σχέση με το σύνολο για την περιοχή που εξετάζουμε. Ομοίως, αντίστροφα ισχύει αν το $u < 1$. Τέλος αν $u = 1$, τότε $f_c = f_{rc}$. Από τις τιμές του δείκτη μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο κλάδος τον οποίο μελετάμε, κατά το έτος 1997 απασχολούσε περισσότερο δυναμικό στις ημιαστικές περιοχές σε σχέση με αυτό που απασχολούσε το σύνολο. Ακολουθούν οι αγροτικές περιοχές και μετά οι αστικές οι οποίες και οι δύο σχηματίζουν δείκτη κάτω της μονάδας. Το φαινόμενο αυτό ερμηνεύεται πιθανότατα από το συγκριτικά χαμηλό ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων και το μεγαλύτερο μέγεθος των μονάδων παραγωγής στις αστικές περιοχές.

7. Η απασχόληση των στελεχών κατά διψήφιο κωδικό επαγγελματών και κατά διψήφιο κλάδο παραγωγής

Οι διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες χωρίζονται σε λεπτομερέστερες διαιρέσεις. Η επαγγελματική κατηγορία που μας ενδιαφέρει, ονομάζεται «κλάδος των βουλευομένων σωμάτων, ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα». Η εν λόγω επαγγελματική κατηγορία διακρίνεται σε τρεις επιμέρους κατηγορίες:

- Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της δημόσιας διοίκησης και των οργανισμών ειδικών συμφερόντων.
- Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών (με απασχόληση 10 πρόσωπα και άνω).
- Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών δημόσιων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων (με απασχόληση μέχρι 9 πρόσωπα).

Την μεγαλύτερη συμμετοχή στο σύνολο των στελεχών παρουσιάζει η τρίτη κατηγορία στελεχών, η οποία εμφανίζει συνεχείς αυξήσεις. Αντίθετα η πρώτη και η δεύτερη κατηγορία, εμφανίζουν διακυμάνσεις. Μάλιστα σε μερικές περιπτώσεις υπάρχουν και μειώσεις απασχολούμενων. Η εξέλιξη ανά κατηγορία εμφανίζεται ως εξής: Το 1994 στην τρίτη κατηγορία είχαμε αύξηση 2,4%, το 1995 αύξηση κατά 1,2%, το 1996 κατά 2,1% και το 1997 και πάλι 2,1%. Για την δεύτερη κατηγορία, το 1994 παρατηρείται μείωση σε σχέση με το 1993 κατά 2,4%. Το 1995 αυξάνονται πάλι οι απασχολούμενοι κατά 17% αυτή τη φορά, αύξηση που καλύπτει ακόμα και την προηγούμενη μείωση. Στη συνέχεια, το 1996 η αύξηση είναι ακόμη μεγαλύτερη, δηλαδή κατά 33%. Το 1997 όμως η απασχόληση σ' αυτήν την κατηγορία μειώνεται κατά 13%. Τέλος, δυσανάλογες διακυμάνσεις παρατηρούνται στην πρώτη κατηγορία των στελεχών (μέλη των βουλευομένων σωμάτων).

Σε σχέση με την ποσοστιαία αναλογία μεταξύ των τριών κατηγοριών στελεχών, το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής το κατέχει η τρίτη κατηγορία: ο τομέας των διευθυνόντων επιχειρηματιών και προϊσταμένων σε ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερα από 10 άτομα, είναι εκείνος που υπερέχει.

Σε ότι αφορά την ανάλυση της απασχόλησης στελεχών στον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής, στο σύνολο των στελεχών που απασχολείται ήτοι 409.058 άτομα, κατανέμονται 5.441 στον πρωτογενή τομέα, 51.071 στον δευτερογενή και 352.547 στον τριτογενή τομέα. Ο τριτογενής τομέας καταλαμβάνει το μεγαλύτερο ποσοστό στο κλάδο των στελεχών, ήτοι 86,2%, πολύ περισσότερο από την συμμετοχή τους στο ΑΕΠ.

Για να είναι, όμως, ορθότερη η σύγκριση είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την αναλογία των στελεχών στους διάφορους τομείς παραγωγής με ένα δείκτη που θα συγκρίνει το ποσοστό συμμετοχής του κάθε τομέα παραγωγής στον επαγγελματικό κλάδο των στελεχών με το αντίστοιχο ποσοστό συμμετοχής του στο σύνολο του εργατικού δυναμικού.

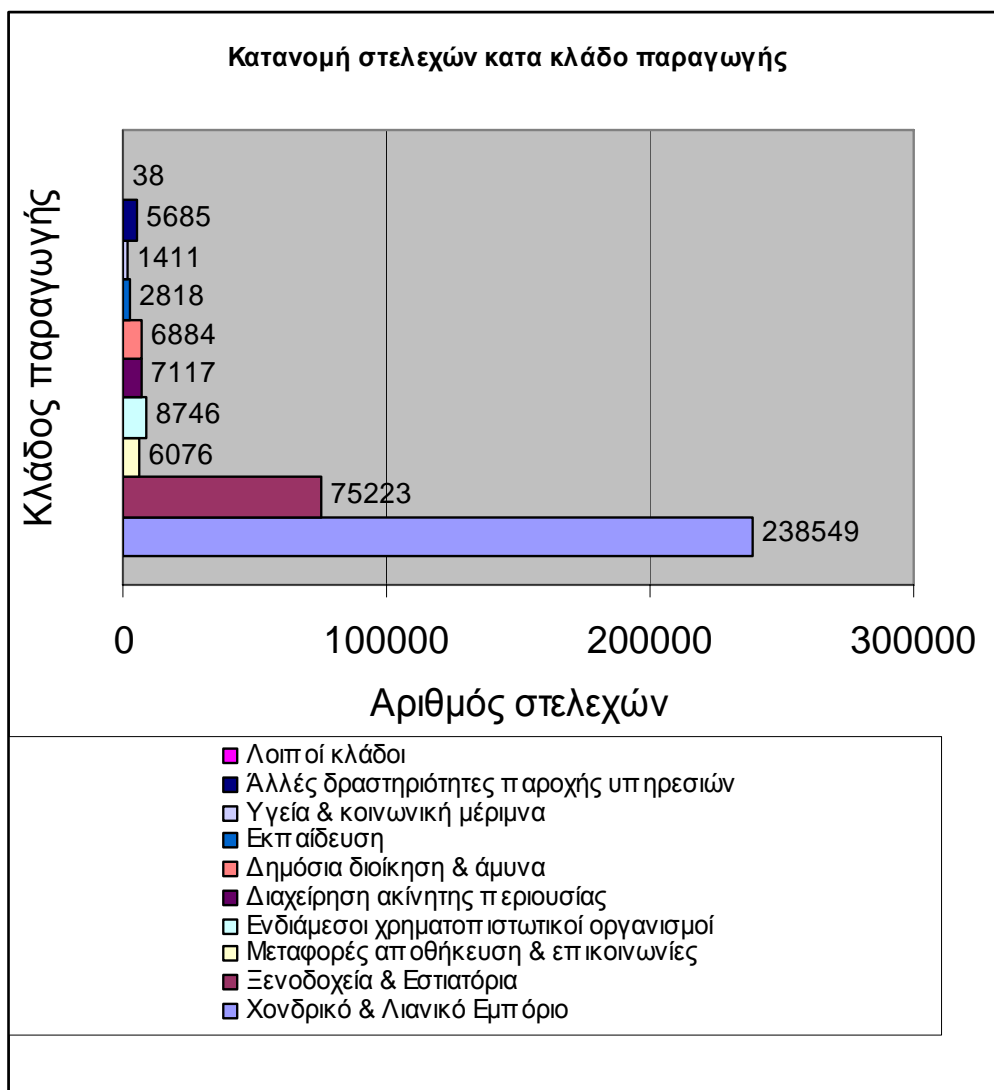
Τον δείκτη αυτόν ονομάζουμε (I) και απεικονίζει τον λόγο f_g / f_{gs} , όπου f_g το ποσοστό συμμετοχής των τομέων παραγωγής στα στελέχη, και f_{gs} το ποσοστό συμμετοχής αυτών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τον δείκτη σε κάθε τομέα παραγωγής.

	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας
Αριθμός στελεχών	5441	51071	352547
Ποσοστό στελεχών	1,3%	12,5%	86,2%
Δείκτης I	0,1	0,6	1,5

Ο δείκτης μας δείχνει ότι πραγματικά ο τριτογενής τομέας είναι αυτός που απορροφά περισσότερο δυναμικό από το σύνολο, αφού είναι μεγαλύτερος της μονάδας.

Η κατανομή των στελεχών αναλυτικότερα στους κλάδους παραγωγής έχει σαν σκοπό να μας δείξει ποιος συγκεκριμένος κλάδος είναι αυτός που υπερτερεί. Η ανάλυση γίνεται στον τριτογενή τομέα αφού συμπεράναμε παραπάνω ότι αυτός είναι ο τομέας που απασχολεί τα περισσότερα στελέχη.

Όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, ο κλάδος που υπερέχει είναι ο κλάδος του χονδρικού και του λιανικού εμπόριου. Σε απόλυτους αριθμούς απασχολεί 238.549 στελέχη από τα 409.058 στο σύνολο που απασχολούνται σε αυτά τα επαγγέλματα. Κατέχει δηλαδή ένα ποσοστό της τάξης του 60% του συνολικού απασχολούμενου δυναμικού των στελεχών.

Ο κλάδος της Γεωργίας, Κτηνοτροφίας κτλ (που δεν αναφέρεται στο διάγραμμα, επειδή ανήκει στον πρωτογενή τομέα) δεν απασχολεί μεγάλο ποσοστό στελεχών. Το ποσοστό του είναι μόνο 1,3%.

Η κατανομή των στελεχών κατά κλάδο παραγωγής μεταβάλλεται αισθητά στην περίπτωση των μισθωτών στελεχών. Η μεταποιητική βιομηχανία, το εμπόριο, οι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και η δημόσια διοίκηση απασχολούν έκαστος κλάδος περίπου 6 χιλιάδες μισθωτά στελέχη. Έτσι, από τις 37 χιλιάδες μισθωτών στελεχών οι 24 απασχολούνται στους τέσσερις αυτούς κλάδους.

8. Συμπεράσματα

Η επαγγελματική κατηγορία των στελεχών, η οποία περιλαμβάνει περίπου 410 χιλιάδες άτομα, μεγεθύνεται με ρυθμό ο οποίος υπερβαίνει ελαφρώς τον ρυθμό μεγέθυνσης της συνολικής απασχόλησης. Έτσι, μεταξύ 1993 και 1997 η συνολική αύξηση του αριθμού των στελεχών ανήλθε περίπου σε 30 χιλιάδες άτομα, ενώ το ποσοστό των στελεχών στο σύνολο των επαγγελματιών ανήλθε από 10% το 1993 σε 10,5% το 1997.

Η ανάλυση των στοιχείων της ΕΣΥΕ θα μπορούσε να στηρίξει την υπόθεση ότι η αγορά εργασίας στελεχών παρουσιάζει, πρώτον, έναν έντονο διίσμο βασισμένο στην διάκριση μισθωτής εργασίας και αυτό-απασχόλησης, και δεύτερον, έντονες διακρίσεις κατά φύλο. Η αγορά μισθωτής εργασίας στελεχών περιορίζεται σε 37 χιλιάδες άτομα (στοιχεία 1997), ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των στελεχών, δηλαδή περί τις 370 χιλιάδες άτομα, αποτελείται από αυτό-απασχολούμενους.

Ο διίσμος μισθωτής εργασίας /αυτό-απασχόλησης μπορεί να δικαιολογήσει το γεγονός ότι το επάγγελμα των στελεχών εν συγκρίσει με το σύνολο των επαγγελματιών, παρουσιάζει την ιδιομορφία ότι προσελκύει /χρειάζεται αφενός μεν άτομα πολύ υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου (διδακτορικό), αφετέρου δε, μεγάλες μάζες αποφοίτων λυκείου (δευτερευόντως γυμνασίου): κατά πάσα πιθανότητα, οι μεν πρώτοι απασχολούνται με μισθωτή σχέση εργασίας σε μεγάλες επιχειρήσεις, ενώ οι δεύτεροι είναι αυτό-απασχολούμενοι (είτε διευθυντές μικρών επιχειρήσεων με προσωπικό, είτε απλώς μεμονωμένοι αυτό-απασχολούμενοι χωρίς προσωπικό). Το γεγονός ότι οι πτυχιούχοι ανώτατης σχολής εμφανίζονται ως μια μάλλον μικρή μερίδα του πληθυσμού των στελεχών οφείλεται στο γεγονός ότι οι μερίδες των αποφοίτων της δευτεροβάθμιας είναι πολυπληθείς.

Ο ίδιος διίσμος ερμηνεύει πιθανότατα και το μικρό ποσοστό των στελεχών στις αστικές περιοχές της χώρας εν συγκρίσει προς το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που συγκεντρώνουν αυτές: διότι, οι αστικές περιοχές συγκεντρώνουν σχετικά μικρό ποσοστό αυτό-απασχολούμενων και μονάδες παραγωγής με μεγαλύτερο μέγεθος.

Ένα άλλο στοιχείο που ενισχύει την υπόθεση του διίσμου μισθωτής εργασίας /αυτό-απασχόλησης, είναι το γεγονός ότι οι μισθωτοί που εργάζονται ως στελέχη απασχολούνται κυρίως σε τέσσερις τομείς της οικονομίας: στην μεταποίηση, τον χρηματοπιστωτικό τομέα, το εμπόριο και την δημόσια διοίκηση. Τα στελέχη που εργάζονται ως αυτό-απασχολούμενοι, αντιθέτως, βρίσκονται συγκεντρωμένοι σε πολύ μεγάλο ποσοστό στον κλάδο του εμπορίου (σε αναλογία περίπου 2/3). Σε αυτόν τον κλάδο, πιθανότατα, βρίσκονται συγκεντρωμένοι και οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Δεύτερη διάκριση των στελεχών με έντονα χαρακτηριστικά, είναι η διάκριση κατά φύλο. Τρία στα τέσσερα στελέχη είναι άνδρες, η αναλογία είναι ακόμη μεγαλύτερη στην περίπτωση της μισθωτής εργασίας, και με βάση τα στοιχεία της περιόδου 1993-1997, η κατάσταση αυτή φαίνεται να παραμένει αμετάβλητη. Αυτή η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων δεν δικαιολογείται από διαφορές στο εκπαιδευτικό επίπεδο αρρένων /θηλέων. Σε ότι αφορά τον παράγοντα της ηλικίας, ενώ η επικρατέστερη ηλικιακή ομάδα στους άνδρες είναι οι ηλικίες άνω των 45 ετών, η αντίστοιχη ομάδα στις γυναίκες είναι οι ηλικίες 30-45 ετών. Αυτή η διαφορά οφείλεται πιθανότατα στο γεγονός ότι η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας των στελεχών είναι πιο πρόσφατη, οπότε έχουμε απλώς ένα φαινόμενο χρονικής υστέρησης.

Ένας παράγοντας έναντι του οποίου δεν φαίνεται να διαφοροποιούνται τα δύο φύλα, είναι η επίδραση της ηλικίας στο επάγγελμα του στελέχους: όσο μεγαλύτερη η ηλικία ενός ατόμου (ανεξαρτήτως φύλου), τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να καταλάβει την θέση στελέχους. Αυτό σημαίνει πιθανόν, ότι η πείρα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την άσκηση στελεχικών καθηκόντων.